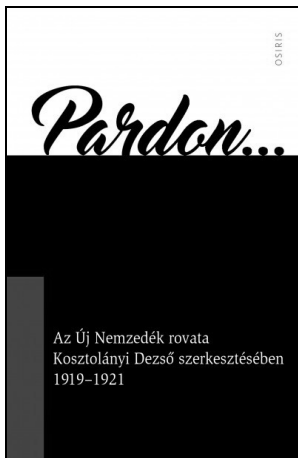

SZÉCHENYI ÁGNES

Pardon...

AZ ÚJ NEMZEDÉK ROVATA KOSZTOLÁNYI DEZSŐ SZERKESZTÉSÉBEN 1919–1921

Szerkesztette:
Arany Zsuzsanna

Osiris Kiadó
Budapest, 2019
373 oldal, 3980 Ft

Alapos kutatómunkával, lelkiismeretesen jegyzetelt filológiai munka jelent meg az eddig csak hírből ismert hírheft *Pardon*-rovatról, Arany Zsuzsanna gyűjtésében és szerkesztésében. Jó, hogy megszületett. Az (irodalom)történész szakma tudja, miről van szó, ezért előjáróban inkább a *Pardon*-rovat körüli sajtótörténeti dinamikát, az előzményeket emelem ki, valamint az egykorú kortárs jelenségek közül néhányat, mert ezekre a dokumentumkötet bevezetője talán kevesebb figyelmet fordított.

1906. augusztus 5-én Kosztolányi Dezső tudatta a Budapesti Napló olvasóközönségével, hogy a „strasbourgi egyetemen az újságírás tanszéket kapott. Kevéssel reá azután leleplezték az első vérbeli újságírónak, Camille Desmoulinsnak szobrát.” A nevezett francia forradalmár izgatta talán leghangosabban a tömeget, hogy ostromolja meg a Bastille-t, s része volt a Tuileriák – XVI. Lajos lakhelye – véres megszállásba torkolló megrohamozásában is. Dantonnal együtt a vérpadon végezte. Kosztolányi, az újságíró egy *hírt* közölt. A hír az úgynevezett „objektív” sajtóműfajok közé tartozik. De pusztán Camille Desmoulins neve nem hordoz-e valamennyi irányultságot, különösen hozzáillesztve a „vérbeli” jelzőt? Dehogynem. A hír kiválasztása is értékszempont alapján történik. Kosztolányinak nincs szava a francia revolúció vérengzéseiről, nem időz el annál a ténynél, hogy az első hivatásos újságíró egyben kíméletlen lincselésre buzdító forradalmár. Desmoulins-ben csak az *újságírót* látatja, mert maga is ezen a pályán van indulóban, s nagyon tetszik neki, hogy a sajtó nagyobb elismerést, katedrát kap. Különben is, csak huszonegy éves, épp, hogy hazajött a bécsi egyetemről, és bekerül oly sokak nem hivatalos mesterképzőjébe, a Budapesti Napló szerkesztőségébe, Vészi József, a kor egyik legnagyobb hírlapi szakembere kezei alá.

Ekkoriban már szárnyal a magyar sajtó. 1906-os statisztikai adatok szerint Magyarországon összesen 1787 lap jele-

”

nik meg, évi 160 millió példányban. Csak Budapesten 39 magyar napilap mellett 9 német nyelvű, összesen tehát 48 újságot szerkesztenek a magyar fővárosban, ekkor többet, mint Európa bármely fővárosában. A napilapok száma Berlinben ekkor „csak” 36, Londonban „csak” 25. A csúcst a magyar sajtó az utolsó béke-háború évben, 1914-ben érte el, ekkor az időszakai sajtótermékek (napilapok, hetilapok, folyóiratok, szaklapok) száma meghaladta a kétezret. 1910-ben indult a leghíresebb magyar bulvárlap, Az Est. Korábban nem látott reklámhadjárattal harangozták be, hirdetési oszlopok, építési telkek kerítései, villamoskocsik, tízezzrel osztogatott röplapok, kávéházi lapok szélére nyomott bélyegzők hirdették már előre a megjelenését. Induló példányszáma százezer fölött volt, az első világháború alatt megközelítette a félmilliót is. A sajtó szerepe sokszorosára nőtt, a magyar irodalom egyik fontos foglalkoztatójává vált.

1912-ben is sok minden történt a magyar sajtóban. Egy sajtóperben benyújtott fellebbezés során mondta ki a királyi ítélőtábla, hogy „a napilap szerkesztése és az ahhoz szükséges újságcikkek megalkotása [...] az írói működés fogalma alá esik, az erre szerződötetett és alkalmazott szerkesztők és munkatársak tehát nem kereskedelmi, sem ipari alkalmazottak.” Ez nem kevesebbet jelentett, mint hogy az újságírói szakma elismert értelmiségi foglalkozás lett Magyarországon. Addig ugyanis az újságíró hivatalos jogállása a kereskedőségével volt azonos, jogviszonyára az 1884. évi XVII. törvénycikk, az ipartörvény előírásai voltak érvényesek. Az újságíró tehát értelmiségi a törvény előtt. De a hivatás és az újságíró társadalmi presztízséért még mindig küzdeni kell, s nem is csak itthon. Max Weber a világháború és a rákövetkező forradalmak tanulságait figyelembe véve jellemzi az újságírók működését: „Az újságíró osztozik minden demagóg és egyébként – legalábbis a kontinensen, a brit és a korábbi porosz viszonyokkal ellentétben – az ügyvéd (és a művész) sorsában: nem rendelkezik határozott társadalmi besorolhatósággal. Egyfajta pária kasztba tartozik, amelyet a »társadalom« mindig a legalacsonyabb etikai szinten álló képviselői alapján ítél meg. [...] Nincs mindenki tudatában annak, hogy a valóban jó újságírói teljesítmény legalább annyi »szellemet« igényel, mint valamilyen tudományos teljesítmény, kiváltképp azon szükségyszerűség folytán, hogy azt – nyilván egészen más alkotói feltételek mellett – azonnal, utasításra kell nyújtani és azonnali hatást kell elérni. A sokkal nagyobb felelősséget szinte sohasem méltányolják. S azt sem, hogy a tisztességes újságírók felelősségérzete az átlagot tekintve cseppet sem kisebb, mint a tudósé, sőt – mint a háború idején megtanulhattuk, sokkal nagyobb.” Max Weber volt a kimondója annak is, hogy a hivatásos újságíró első képviselői a francia forradalmárok. Mindezen sajtótörténeti hivatkozásoknak egy a vége: a közvéleményt befolyásoló propaganda-technika radikális megerősödését mutatják, amivel a politikának is, az újságíróknak is, a közönségnek is számolnia kellett.

1912-ben a Huszadik Század körkérdest intézett vezető újságírókhoz az újságíró-etika kérdéséről. Nem számított etikai kérdésnek, ha Krúdy, Cholnoky vagy más novellát közölt egy olyan lapban, amely amúgy nem lett volna szimpatikus a számára sem. A kérdés fókuszában a véleményműfaj írásaihoz való viszonyulás állt. A válaszadók között van Ady Endre, Biró Lajos, Ignóty, Kóbor Tamás sok más megszólaló mellett (Körkérés. Huszadik Század, 1912. 600–616, illetve 1912. 719–736). Ady Endre az újságírói szerepről és erkölcsről eképpen nyilatkozott: „Az új sajtó és az új tömeg-literatúra szükségessé tett és kifejlesztett egyfajta hírlapírói, illetve írói képességet: készen, könnyen, ügyesen, megejtően írni a kiadó-hivatal, s a legnagyobb számú, s legkisebb értelmességű publikum számára. Ezek az írók, hír-

lapírók, ha mellékesen politikus-csukácskák is, egészen bátran árulhatják tollukat. Ezeknél az írás egyszerű áru, meggyőződésük pedig az, amit velük haszonért megíratnak... Még mindig megmaradnak azonban a régi, kissé komikus, de majdnem félisteni konceptusban a vezetők vagy vezetni akarók, akiknek egész nevükkel, testükkel harcba kell menniök hirdetett igazukért. Ezek nem alkudhatnak, nem kupeckedhetnek...” Hasonlóan markáns és emlékezetes a vitában Biró Lajos álláspontja: „Ateista kőműves becsülettel építhet templomot és antimilitarista építész becsülettel építhet kaszárnyát, de a pap, aki a templomban misét és szentbeszédet mond, nem becsületes ember, ha ateista, és nem maradhat becsülettel az antimilitarista vezérkari tiszt. Az újságírónak a legtöbb esetben nagyon mindegy, milyen politikájú lapot csinál, a publicistának nem... Általában: alighanem a világnézet az, amely az újságíró becsület fratlan törvényeit diktálja, és fejletlen sajtójú, pontosabban kis munkapiacú országokban éppen azért a világnézet a legnagyobb luxus, amelyet újságíró megengedhet magának.”

Mi világlik ki az idézett két nyilatkozatból? Az, hogy a *véleménycikkek* nem szülehetnek meggyőződés nélkül. S akkor már témánknál vagyunk, vajon Kosztolányi *Pardon*-rovatban megjelent írásairól és szerkesztői munkájáról milyen véleményt alkossunk? Miként vélekedjünk arról a Kosztolányiné által leírt „véletlenről” (?), arról, hogyan került a katolikus sajtóvállalat kötelékébe. „Egy délelőtt üzennek az uramért. Az Új Nemzedék reggeli lappá alakul és munkatársul hívja őt. Épp az imént hazatelefonált megmondani, hogy az Új Nemzedékhez szerződött, amikor egy fiatalember jelentkezik s házunk rácsos kis vaskapujánál. »Az Est szerkesztője kérdezteti, volna-e kedve Kosztolányi Dezsőnek hozzájuk jönni.« Be sem engedem a fiatalembert, a rácson keresztül közlöm vele, hogy elkésett, az uram nem is egy órával ezelőtt lekötötte magát máshová. Politika? Világnézet? Nemigen érdekelte őt a napilapok politikája, világnézete. Ő, író, szépíró, a magyar nyelv szerelmese.” Tegyük fel, nincs komoly okunk kételkedni benne, hogy a leírás hiteles. Bár ha Kosztolányi hazatelefonált, akkor vajon Az Est, annak felelős vezetői közül bárki, miért nem ezt a komolyabban vehető, személyes utat, meghívást találta meg Kosztolányihoz. Aki csakugyan kacskaringós pályát írt le a sajtóban. Volt munkatársa a polgári demokratikus és radikális gondolat orgánumának, a Világnak, volt a Pesti Napló belső munkatársa, amikor a tulajdonlást és a szerkesztést Hatvany átvette, Kosztolányi és Karinthy voltak az új lap, az Esztendő szerkesztői a báró mellett. (Azon lapok sora, pusztán a felsorolásuk, melyben Kosztolányi életében publikált, terjedelmes bekezdést töltené meg. A felsorolás – amely a (hír)lapok világnézete és színvonala szempontjából egyaránt meggondolkoztatóan széles skálát mutat – csak tovább bővül, minthogy a Kosztolányi-szövegkiadások kritikai kutatócsoportja újabb és újabb jegyzéket állít össze, immáron laponként az írásokból. Ez a Ráció Kiadó gondozásában megjelenő sorozat, eddig négy, a publikálás helye szerinti listakötettel. Feltárják az újraközléseket, a szövegváltozatokat is.)

Az új sajtóvállalat ajánlata tehát. A Központi Sajtóvállalat a katolikus világnézet terjesztésére alapítottat a klérus tagjai által, a jezsuita Bangha Béla, a cisztercita rend egyetemi tanára Baranyay Jusztin és fivére, Baranyay Lajos, a ferences rendfőnök Buttkay Antal és a keresztényszocialista ügyvéd Krüger Aladár. Tizenhatezren jegyezték részvényt összesen 12 millió koronáért, maga a hercegprímás is részt vett az adakozásban – no nem saját forrásból – 100 ezer korona értékben. A Központi Sajtóvállalat 1919-ben három napilapot birtokolt, a reggelente megjelenő Nemzeti Újságot, új évfolyamszámozással délutáni napilapot csinált az addig hetilapként működő Új Nemzedékből, és a német ajkú hívek számára megalkotta a Neue Postot. A KSV napilapjainak példányszáma csak töredéke volt a napi sajtónak, 1920-

ban mintegy 1/6-t tette ki a 140 ezres összpéldányszámmal. Mint vállalkozás, a 70 ezer feletti példányszámot elérő Új Nemzedéken kívül nem bizonyult versenyképesnek a mozgékony liberális lapokhoz képest. (A 40 ezres példányszámú vidéki Nemzeti Újság történetének feldolgozására már a 90-es években figyelmeztetett Németh G. Béla, amennyiben meg akarjuk érteni a keresztény olvasóközönség világgképét, mentalitását, beidegzettségét. Erre azóta sem történt kísérlet.)

Kosztolányi életművének és benne újságcikkeinek Réz Pál szerkesztette kiadása az időrendet tartja szem előtt, az orgánumok szerinti csoportosítást az olvasónak kell megtennie, ami nem könnyű. Miközben Réz Pál az addigi legteljesebb életműkiadást hozta létre a 60-as évek végétől – s ez bizony tett volt, miután Kosztolányi sokáig volt szocialista indexen –, a logikus időrendi közléssel kizárólag egyfajta olvasási módot kínált. A *Pardon*-korszak jól járt ezzel a közreadási stratégiával, mert Réz Pál – Kosztolányit legkedvesebb írói közé sorolta – örült, hogy a *Pardon*-rovat a cikkeket névtelenül közölte, s „ma már nem áll módunkban megállapítani, hogy melyik fürmedvénynek ki a szerzője. Szerencsére, mondtuk, s a szó bizonyára léhának és képtelennek tűnik fel irodalomtörténész és filológus tollán. (...) [S]zívesen veszem], hogy a kisszerűen, de fenyegetően vádaskodó cikkek alatt nincs ott a neve.” Ám jöttek új filológusok, elszánt kutatók, pályázati lehetőség, s minden eddiginél teljesebb módon közelítenek Kosztolányi életművéhez. A *Pardon*-rovat kiemelésével, a cikkek szerzőinek lehetséges azonosításával éles fény vetül Kosztolányinak egy nehezen emészthető korszakára.

A kötet a *Pardon*-rovat összes írását tartalmazza. Kosztolányi az Új Nemzedékben tehát nem regényt közölt folytatásokban, nem finom alakrajzokat, nem esszéket, hanem politikai publicisztikát, glosszákat. És – erre a kötet címe is ráirányítja a figyelmet – felelt *mindazért*, ami a rovatban megjelent. A gyűjtemény *láttelel*, bemutatja, hogy az első világháború és közvetlenül a „forradalmak” után milyen indulatok, turbulens, azaz kaotikus reakciók támadtak (bizonyos) konzervatív, jobboldali körökben. Hogy ez sem egyszerű kérdés, hogy nem volt indokolatlan a forradalmi eseményekkel szembeni averzió, bizonyítja egy most megjelent munka. *A proletárdiktatúra alulnézetben* című kötet (a L’Harmattan – Magyar Nemzeti Levéltár közös kiadásában), egy elrettentő tartalmú tudományos szöveggyűjtemény: 1919-es vicceket, hivatalos iratokat, forrásdokumentumokat ad közre a tanácsköztársaság viselt dolgairól. A tanácsköztársaság működése nem volt egyszínű: Babits például „tőle”, a révén kaphatott egyetemi katedrát (igaz, addig nem akarta elfogadni, amíg az autonómiájától megfosztott egyetem nem hagyja jóvá a kinevezést). Ugyanekkor ágált és fenyegetett a „vörös sajtó”, hogy milyen kivételezettek az ingatlantulajdonosok, és ezért idegenek költöznek az egyemeletes szekszárdi Babits-ház „felesleges” részeibe is. Babits népbiztosi-baráti segítséget vett igénybe az ügy elrendezéséhez, a jogos polgári tulajdon visszaszerzéséhez. Elővigyázatosságból Pesten is átadta egyik szobáját Babits a nála lakó, mindenes szolgáltatokat teljesítő Fekete-házaspárnak, s maradék két szobáján osztozott tanítványával, az időnként nála lakó Komjáthy Aladárral. Említhetjük Esterházy Péter családtörténetének az 1919-re vonatkozó fejezetét, amikor nagyapja nevetve zavarta el saját, a kastélyt „kommunizálni” érkező embereit. Nemrég, az évforduló okán jelent meg ismét Révai Mór Jánosné – a híres lexikonkiadó feleségének – 1918. november 1. és 1919. augusztus 1. között vezetett naplója. Obskúrus kiadónál, a végtelenen elfogult, hamisan gondolkodó Raffay Ernő ajánlásával (Raffay összes ismert fürmedvényét is hirdetve), újonnan adott, félrevezető címmel. A kultúr-harc-művésznek mondott Szakács Árpád a felelős kiadó. (Az első kiadás a dátumokat rögzítette, a mai – *A bol-*

sevizmus napjai – összemosza a két elemre bontható, valóban tragikus történéseket, amiktől már sok résztvevő kortárs is elhatárolódott. Révainé amúgy valóban közel áll Tormay Cécile hangjához, de Tormayra sem áll, hogy minden hazugság lett volna abban, amit leír.) A könyv rögzíti a feleség félelmét a férj működtette kiadói birodalom iránt, de a sajtátlagos női félelmet, tapasztalatot is. A kommün intézkedései és vezetőinek viselt dolgai okkal keltettek félelmet, miközben a régi világ az országra omlott. Az újonnan berendezkedő fehér hatalom hivatalossá tett ideológiája az antiszemitizmuson, a brutális viszonttámadáson, kliséken, a legrosszabb ösztönéleten alapult. Gyurgyák János ideológiatörténeti monográfiákat szentelt a zsidókérdés és a magyar fajvédelem kérdésének. A fajvédelem kérdését leválasztja a nyilas gondolkodásról, de elismeri, *ugyanannak a fának két ágáról van szó*.

Ha nem is torkollik – személyesen Kosztolányi részéről – nyilas módra antihumánus áramlatba mindaz, ami a rovatban 1919 és 1921 között megjelent, mégsem veszélytelen tehát mindaz, amit a *Pardon*-rovatban közzétett. Ne felejtjük el, a kötet címlapján is ez szerepel: „Az Új Nemzedék rovata Kosztolányi Dezső szerkesztésében”, a kötet szerkesztője és kiadója ezzel a felelősséget Kosztolányira terhelte. A *Pardon*-rovat 1921 augusztusában jelent meg utoljára. Már hónapokkal előbb kézbesítették a M. kir. csendőrség felügyelőjén keresztül „az ország valamennyi csendőrkerületi parancsnokságának” azt a „bizalmas rendeletet”, hogy „[a] nemzeti és keresztény érzés megrontásának fő tényezője a destruktív irányú sajtónak mérgező hatása az egyes emberekre és így végeredményben a társadalomra.” A rendelet jellemzi a Budapesten megjelenő lapokat irányzatuk szerint. Az Est, a Magyarország és a Pesti Napló a „legdestruktívabb”, „zsidó, nemzetellenes, mindenképpen üldözendő” kategóriába kerül, a 8 Órai Újság csak „féldestruktív, szabadkőműves érdekeltségű” címkét kapja. A Népszava jellemzése ennyi: „Ismerjük. Veszedelmes”. A Pesti Hírlap „eléggé objektív, de végeredményben zsidó”. Az Új Nemzedék „keresztény, nemzeti szellemű” lap, természetesen. Az utasításnak komoly következményei voltak, a csendőrök figyelték az előfizetőket és vásárlókat, listázták őket. Miután a parlamentben egy ellenzéki képviselő a sajtószabadság érdekében szerkesztett interpellációjába beillesztette és felolvasta a listát, Klebelsberg Kuno gróf, belügyminiszter magyarázkodni kényszerült. Bethlen Istvánnak írott mentegetőző levelében azt írta, akta lopás a minisztériumban nem történt, csak a lista visszaszolgáltatását elszabotáló csendőrőrs révén keresztül kerülhetett a jellemzés „avatatlan kezekbe”. Az Új Nemzedék glosszáinak jó része napilapok cikkei ellen szólt, s körülbelül abban a szellemben, amit a belügyminisztérium is bizonyára szívesen olvasott. Az írások többsége ma már kevésbé releváns, csak a sajtótörténések mikrokatatai számára fontosak. De nekik nagyon is. Aki a kortörténetet, a kor-közhangulatot keresi, lényeges adalékokat talál.

Az 1919-ben tehát „újrainduló” Új Nemzedék munkatársairól a programcikk – ebben a tekintetben remek kísérőtanulmány is eligazít – a következő sorrenddel hirdeti a lapot: Kádár Lehel és Komáromi János után *harmadikként* Kosztolányi nevét olvassuk. A szerzők igen tarka képet mutatnak, köztük van Bajcsy-Zsilinszky Endre, Bodor Aladár (polgári foglalkozásra nézve gimnáziumi tanár), Császár Elemér (akadémikus, egyetemi professzor), Harsányi Kálmán (frontszolgálat után, a gödöllői művésztelpről szóló esszéisztikus kulcsregény szerzője ekkor még), Jeszenszky Géza (ha a keresztnev nem elírás, ügyvéd és lapszerkesztő, a rendszerváltáskori külügyminiszter nagyapja), Kemenes [Géfin – Sz. Á.] Lajos (színész, Korda filmjeinek szereplője, utóbb a Városi Színház művészeti titkára), Lendvai István („terrorista” fajvédőből utóbb a Magyar Nemzet élesen németellenes munkatársa, a nyilasok áldozata),

Oláh Gábor (a nyugatossággal vívódó költő), P. Ábrahám Ernő (utóbb a fasizmustól meghátráló költő), Pethő Sándor (korai fajvédőből 1938-ban a Magyar Nemzet megalapítója), Ritoók Emma (a Vasárnapi Kör „renegátja”), Szabó Dezső, Szirmay Ödön (Nagyváradról induló újságíró) és Tormay Cécile. A sorban vannak „született” konzervatívok, vannak a fajvédelemtől eltávolodók, és van „balról” a konzervativizmus új hullámába becsatlakozó személy is. Megérne egy részletes tanulmányt a nevüket adó szerzők összeverődésének története, amihez mikrofilológiai tudás kell. Az Országos Széchényi Könyvtár hírlaptára nagyszerű bibliográfiájának, periodika-kutatójának, Lakatos Évának hagyatékában van számos cipődoboznyi cédula, amelyből újságíró-életutak lennének rekonstruálhatók. Ennek az anyagnak megőrzése, közreadása, akár csak digitális keretek között is, felbecsülhetetlen szolgálatot tenne a történelmi tudásnak, nem lehet ezt elégszer említeni. Ezért iktatom ide, egy sajtótörténelmi munkáról szóló kritikába is.

A *Pardon*-rovat szerzői többen voltak és névtelenül írtak. Kommunikáció szakon azt tanítjuk, hogy a névtelen cikk erősebb, mert szerkesztőségi álláspontot tükröz. (Bár ez hagyomány- és rendszerfüggő is.) Tudjuk, kik voltak az Új Nemzedék rovatának szerzői: Kosztolányi mellett Bangha Béla, Kádár Lehel, Kállay Miklós és Lendvai István. Kapunk róluk információt a bevezető tanulmányból, de talán még többet is kellett volna írni működésükről. Jobban beépíteni a bevezető tanulmány szövegébe Lengyel András alapvető vonatkozó írásait, akár vitatkozva is vele. A *Pardon* cikkeinek referenciái, vonatkozásai mára aligha kibogozhatók, s nem is érvényesek. Az a szorzótényező érdekes és fontos, hogy összességében mennyi kárt tettek ezek a glosszák a közgondolkodásban, s mennyire pusztítanak ma is. A legbonyolultabb gyökvonással sem lehet ezt kiszámolni, felmérni. A rovat megerősítette azt a máig ható tételt, hogy [a] békét írhatták Párizsban, de a tollat Budapesten mártották tintába, innen adták át Clemenceau kezébe,” azaz a kozmopolita „budapesti népfőnség” hívta az idegeneket be (1920. január 21.). Kedvenc, visszatérő téma volt a szabadkőművesség, az antantországok páholyainak felelősségét firtató tematika. A békeszerződéseket is felhasználták a zsidóellenesség szítására, a zsidóság háborús meggazdagodásának valós és vélt sulykolására. A „keresztény nemzeti irodalom” meghatározására tett törekvések is felbukkannak – számos mentalitástörténelmi örökséget eredeztethetünk ettől fogva. Külön izgalmas, szinte filmre kívánckozó az epizód, amikor a Bécsbe utazó, a férje írásait németre fordíttatni és németül elhelyezni akaró Kosztolányinét az ugyancsak agresszív Göndör Ferenc törbe csalja, nem a saját nevének mutatkozik be találkozásukkor, s az asszony Kosztolányi nyomatókos felkészítése ellenére kifecsegi férje gondolatait. Ez ugyan nem a napilap hasábjain zajló vita, de a jegyzetanyag, mint ahogyan a Kosztolányi-szakirodalom is, hivatkozik rá.

Arany Zsuzsanna vérszomj nélkül azonosítja, ahol ez lehetséges, a Kosztolányi által írott cikkeket. A Kosztolányi-irodalom közelmúltbeli vitakérdése nyilvánvalóan az volt, mennyi felelősség terheli Kosztolányit az írásokért. Relativizálható-e – vagy ahogy Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi purista nyelvhasználata szellemében írta –, „viszonylagosítható-e” Kosztolányi felelőssége? A kötet Kosztolányi írói tekintélyét, kanonikus pozícióját nem ingatja meg. Nem válaszolt viszont arra a kérdésre, hogyan került Kosztolányi ebbe az egészbe – miközben, hogy csak egy példát mondjunk – Karinthy elválaszthatatlan barátja volt? Ez az olvasó számára a kötet elolvasása után is rejtély. Talán Milotay István akkor nagy neve volt a hívszó? Az nem, miért vállalta Kosztolányi a *Vérző Magyarország* című antológia szerkesztését. Mert a trianoni veszteség igenis döbbenetes volt. Siratni kellett. Kicsit fals szellemben, a

kultúrfőlény hangján, de érthető a közreműködők sora, hiszen Vészi József és Tóth Árpád (Arad) is, Schöpflin (Maniga) is, Zilahy Lajos (Nagyszalonta) is, Herczeg Ferenc (Versec) is elvesztették az identitás egyik alapját jelentő szülőhelyhez való kötődés közigazgatási értelemben vett jogát. Egy kötet, egy pillanat erejéig ezek a szerzők egy lapra kerültek Kádár Lellel, (az akkori) Lendvai Istvánval, Zadravec Istvánval. Aztán soha többet.

A *Pardon*-korszak után, 1929-ben egy önálló művészi vállalkozásában Kosztolányi – mely töredékben maradt csak fent, és nem is a nyilvánosságnak szánta – így fogalmazott: „Antiszemita is voltam. Hogy nem leszek ismét, arra nem tehetek ünnepélyes fogadalmat.” Kiábrándító mondat, de még a „hitleráj” előtt vagyunk ekkor is.

